

DET ÄR OFÖRKLARLIGT, MEN DET FUNGERAR

Språkets förgänglighet genom en målares ögon

Kandidatuppsats av Vera Salmson

Handledning: Matthew Gregory & Michele Masucci

2022-12-07

Konstfack, University of Arts, Craft and Design

Institutionen för Konst

Innehållsförteckning

Inledning	2
Måleri är något outtalat - Ett språk i sig självt	3
Ett sätt att beskriva en verklighet i lögner	5
Gemensam tystnad	7
När något har hänt går tiden långsammare	8
Då vi tänker på världen	9
Att se och att veta	11
Källförteckning	12

Inledning

Jag försöker skriva om någonting som inte vill skrivas. Det kanske kan sägas, eller sjungas. Men det går faktiskt inte att skriva det på ett tydligt sätt. Därför får jag försiktigt närma mig det från olika håll, komma så nära jag kan, för att ge någon slags bild av vad det är jag vill säga. I den här texten kommer jag att fördjupa mig i olika aspekter av okonventionellt språk, med min målarpraktik och andra erfarenheter som utgångspunkt. Konventionellt språk i den här kontexten syftar på den kommunikation vi associerar med språk som begrepp. Ett språk som förverkligas genom den västerländska kunskapsnormen: sanning uppnås genom rationalitet, logik och intellekt. Jag försöker visa att alternativa sätt att kommunicera, till exempel icke-verbalt, bildligt, eller performativt, kan vara ett bättre sätt att förstå verklighetens komplexitet. Inlärningsprocessen av målerihantverket kräver en frigörelse från den begreppsliga verklighetsuppfattningen vi är vana vid. Det här blir tydligt i språket kring måleriets egenskaper, vilket i den här texten framgår i egna reflektioner samt hänvisningar till Mats Ahlgrens handbok för studerande målare - *Måleriets Poetik*. De samtal och tankesätt som går bortom det vedertagna upptäcks även utanför konstens kontext vilket jag iscensätter i form av personliga erfarenheter av restaurangarbete. Med grund i min egen begränsning i att inte kunna skriva något som inte vill bli skrivet tar jag hjälp av Fritjof Capras analys av österländsk filosofi och den västerländska naturvetenskapen i *Fysikens Tao*.

Måleri är något outtalat - Ett språk i sig självt

Att skriva kan ta emot för mig, det är inte mitt hantverk. Det har villkor som jag inte alltid förstår, vilket ofta resulterar i att det jag skriver blir ohanterligt när andra ska läsa det. Däremot har jag sedan länge skrivit både dagboksanteckningar och dikter i min ensamhet. När jag bläddrar tillbaka i mina skrivblock upplever jag märkligt nog att det är dikterna som är sanningsenliga; där upplever jag texten genom kroppen som ett starkt minne. Dagboksanteckningarna känns nästan förfalskade i sin funktion som biografi. På samma sätt ter sig måleriets språk – det behöver inte vara avbildande, eller kommunicera sanningsenlig information, ändå kan det ge klockrena känslor som knappt går att artikulera.

Det är när någonting är läsbart som jag kan ta in det ordentligt. Jag kan förstå det logiskt, jag kan förklara det för någon annan. Att lyssna är någonting annat. Vi antecknar helst på föreläsningar för att vi inte litar på att våra hjärnor ska komma ihåg. När jag lyssnar på en podcast eller en ljudbok hänger jag för det mesta inte med. Men ibland snappar min hjärna upp ett ord eller två och plötsligt känns det som att jag förstår allting, inte logiskt, men nästan undermedvetet. Jag läste en bok om hur taoister ibland jämförde uppvaknande vid humor. Att när vi hör ett skämt och skrattar innan vi helt förstått vad som är så roligt – det är ett litet uppvaknande. Känslan som kommer innan hjärnan förstår sammanhanget. Ordet som ger mig förståelse utan logik. Det är väl någonstans där jag försöker vara i mitt måleri.

Ett uttryck jag tycker om att använda om måleri är om något fungerar eller inte. Det tog ett tag innan jag förstod vad det innebar. Första gången jag fick höra det var under en krokilektion då läraren smög upp bakom mig och efter en lång tystnad med bekymrat uttryck sa: Den där armen fungerar inte, jag förstår den inte. En kommentar som i stunden inte gjorde mig någon nytta, men som jag i retroperspektiv ser som en öppning till ett språk kring bildkonst. Att säga att någonting fungerar är att ge existens, en bekräftelse över att "jag förstår något", utan att nödvändigtvis veta vad det är man förstår. Mats Ahlgren (2007, s. 43) skriver: "Konsten är oförklarlig, men visar sitt berättigande genom att den fungerar, oavsett om man gör en intellektuell tolkning eller inte."

Måleri är subjektivt. Från konstnären och betraktarens perspektiv, men även i sig självt. I samtal om måleri används begrepp som skapats av måleriets egna egenskaper: målerisk, färgrymd eller formspråk till exempel. Ord kan få andra betydelser när de sägs i måleriets kontext: djup; inte menat som illusionen av djup utan som i känslan av djup i ett färgfält eller ett djup som bildas i en konflikt mellan olika materialiteter, eller platthet; inte i målningens tvådimension utan i avaktiverande av en färgs funktion. I en läsning av en målning kan motivet ignoreras utan att läsningen blir innehållslös. Målningar kan till och med tilldelas pronomen och egna agendor. Till exempel kan man säga "den vill inte bli färdig", eller "den här målningen pratar med den där målningen". Kanske i ett försök att översätta måleriets språk till vårt språk? Att måla är ett sätt att tänka genom att göra, en kroppslig handling i material. Processerna ligger liksom utom språket, utanför klassisk kommunikation. Alla påståenden jag gör är förslag, en liten vindpust för att beskriva någonting som är större. Tömnda från gåtor och mystik. Ett basalt görande.

Ett sätt att beskriva en verklighet i lögner

Jag gick Pernbys målarskola, en förberedande konstskola på Östermalm. Där hade vi varje dag i ett år kroki och modellmåleri. Ingången till måleri utgick från en traditionell skola där hantverkskunskapen värdesattes. Dels för att för att kunna ingå i ett historiskt samtal med måleri som konstform, men också för att kunna utveckla en självständig teknik och eget omdöme. Lärarna gick runt och rättade till våra fel och försökte få oss att komma till det sinnestillståndet där man bara ser utan att tänka. Att avbilda verkligheten på ett så objektivt sätt som möjligt kräver att man tittar på saker utan att registrera vad det är.

Att inte tänka öga när ni ser ett, inte tänka öra när ni ser ett, utan bara se en form som ligger i ett specifikt förhållande till en serie andra former, kräver självövertinnelse, öppenhet och koncentrerad förutsättningslöst. Ni går i objektiv närkontakt med naturen och låter den tala om för er hur det egentligen ser ut. (Ahlgren 2007, s. 9)

Ibland slogs jag av det bisarra faktumet att min hjärna kontrollerade vad som händer på pappret. En kropp där borta ses genom mina ögon, och genom nervimpulser tecknas kroppen av på ett papper. Det är magi, det går inte att påstå något annat. Det är en grund för mitt arbete, den magin. En enkel sak som att titta, utan att lägga tyngd i vad det är jag tittar på. Rörelser, färger, ljus och skuggor. När jag lärde mig att måla förstod jag att skuggorna är färger. Det som tidigare bara hade varit mörker blev nu fyllt av känsla, integritet, personlighet. Skuggornas kanter är som en aura, fyllt av information om hur fenomenet kommit till – varför det är en skillnad i ljus, avståndet i rummet, tiden som spiller konsekvenser över väggarna.

Östermalm. Jag gick med trasiga byxor och otvättat hår Birgerjarlsgatan uppåt. Sturehov, hotell, män i kostym. Under dagarna målade jag små oljemålningar på pannåer som jag tagit med ut till Humlegården eller Johanneskyrkan. Jag målade statyerna, husfasaderna och de kala träden mot en februarisol. Det var nästan en plågsam tystnad i huvudet, en total hängivenhet åt den lilla fyrkanten framför mig. Jag försökte avbilda verkligheten. Men under den processen ställs jag mot problemet att mitt sinne och materialet alltid översätter det som avbildas. En målning är bara färg på ett underlag - en sammansättning som omöjligt kan rättvist beskriva en verklighet.

Det som händer i en återgivning av något är att konstnären hittar ”nycklar” för att låsa upp en genuin kommunikation om objektet. Därför är korrektheten i det som hamnar på pappret eller duken inte av största vikt. Det är omöjligt att inkludera alla element av verkligheten, men det är möjligt att skapa ett språk som ger, liksom poetiska gåtor, en idé om det som inte går att beskriva. Ibland kan det även behöva göras val mellan vilka olika egenskaper av objektet som ska dominera. Till exempel om målningen ska handla om ljuset som speglas i ett fönster eller det som är på andra sidan rutan. Det är även här konstnären kan ge nycklar; en antydning till vad som finns på andra sidan fönstret, utan att rubba effekten av ljus från glaset.

Gemensam tystnad

Jag älskar att producera, jag älskar känslan av att vara effektiv, att jag går snabbare än mig själv. I mitt brödjobb får jag till och med pengar för det. På somrarna jobbar jag på en säsongsrestaurang i skärgården, och då släpper jag allt annat och hamnar i ett meditativt läge av fokus. I konstant tidspress på grund av personalbrist måste alla arbetande släppa sina egna tankeprocesser för att kunna tänka tillsammans. Likt en militärtrupp testas vår stresstålighet, impulsförmåga och psykiska ork under långa pass. I symbios med kollegorna kommunicerar vi genom blickar eller genom en hand på axeln i förbifarten. Jag vet hur allas hjärnor fungerar och de vet hur min hjärna fungerar. Allt för att producera, maximera, göra mening i det som inte har någon mening.

När jag liknar restaurangarbetet vid konst har vissa blivit förundrade. Likheten ligger i att ständigt göra det omöjliga möjligt, hitta ställen i hjärnan som man inte visste att man hade och att kunna ha kvar integriteten efter att ha sålt sig själv. Det finns även en likhet i den totala hängivenhet som en konstnär ger till sitt arbete som kan te sig villkorslös. Kanske för att skydda sin integritet - att identifiera sig själv med yrket för att kunna försvara det.

Jag tror att görande är en viktig källa till kreativitet och välmående. Att förstå något genom kroppen ger en erfarenhet som kanske inte går att beskriva med ord på ett formellt sätt, men det öppnar för andra sätt att prata på. När vi arbetar fysiskt kan det sätta oss i ett tillstånd av sinnestro. Och när vi måste agera snabbt ersätts det intellektuella tänkandet av intuitiv förmåga. Många av mina kollegor har jag inget gemensamt med förutom att vi har samma kroppsliga erfarenheter. Relationerna mellan oss hade sett väldigt annorlunda om vi lärt känna varandra genom att konversera, kanske hade de inte funnits överhuvudtaget. Men vi hittar till varandra i en kommunikation utifrån det vi gör, ett tyst samförstånd. Ett eget språk.

När något har hänt går tiden långsammare

Luc Tuymans, en belgisk modern målare, har sedan länge fascinerat mig. Mitt första intryck av hans arbete var en målning av ett knapphål. Vid första anblick ser man den som abstrakt, en form. Det är titeln som avslöjar djupet av målningen. Plötsligt ser man knappen på en rock på en man, kanske från 50-talet. Han var den som visade filter inom måleri för mig. Hur en bilds färger sätter sig i tiden, 70-talet var brungrönt, 90-talet var neon, och man kan säga utifrån färgen i en målning av ett knapphål att det är en skildring från 50-talet.

Måleri är laddat med tid på olika vis. Dels historiskt och genom association - men också ur ett performativt perspektiv. Själva skapandet av verket kan spåras i penseldragen och berätta om tempo, konflikter och händelser under processen. Ett exempel där detta är utnyttjat är action-painting-metoden där händelser och kroppens rörelser är en stor del av verket. Den performativa tiden visar sig också i konstnären och betraktarens hantering av sinnesintryck. Författaren Anne Ring Petersen beskriver detta väl i sin analys av Ola Billgrens måleri:

[...]att skärpa betraktarens känslighet för perceptionens processualitet; alltså det förhållandet att vi inte ser allt vid en första anblick, utan gradvis; att vi inte avfotograferar världen i ett nu, men upptäcker den, och att denna upptäckt har en utsträckning i tiden. (Petersen 2000, s.24)

Jag kan tänka att tiden delar upp sig i olika perioder av vibrationer. När man i några veckor vaknar med en smulig känsla över kroppen, kaffet är det godaste som finns, och man tycker om att åka tunnelbana och bara titta ut genom fönstret. Eller en lång vecka i maj när man upptäcker att man bara behöver sova fem timmar per natt, man tittar upp i himlen ofta, och man råkar på bekanta på gatorna. Barndom har även en egen slags vibration i minnet, när ett år kändes som en evighet, och sommaren tog aldrig slut. Det finns säkert psykologiska utläggningar om varför tid känns olika, men vi kan också adressera det som något som inte har med oss att göra. En autonom energi. Det är möjligen samma energi som jag kallar magi, eller att något fungerar eller förståelse utan logik.

Då vi tänker på världen

Här vill jag hänvisa de problemställningarna som tas upp i denna text till österländsk filosofi och modern västerländsk naturvetenskap. Fritjof Capra (1975) jämför i *Fysikens Tao* dessa två livsåskådningar och ser likheter i atomfysikers forskningsmetoder och österländska religioner såsom taoism, buddhism och hinduism. Förutsättningen för hans analys är betydelsen av språket och dess begränsningar när det kommer till att kommunicera kunskap: "Både fysikern och mystikern vill kommunicera sin kunskap, och när de gör det med ord blir deras uttalanden paradoxala och fulla av logiska motsägelser" (Capra 1975, s. 43) Fysikern kan inte med vetenskaplig grund förklara det hen vet om partiklars beteende, till exempel att ljuspartiklar kan vara olika former och på olika platser vid samma tidpunkt, eller att elektroner kan färdas tillbaka i tiden. Den taoistiska mästaren kan inte placera det hen menar i ett begrepp eftersom det varken är eller inte är ett begrepp, allt ingår i en oändlighet utan motsatser.

Alltså räcker det vokabulär vi använder inte till för att beskriva verkligheten, utan vi måste använda paradoxer, metaforer eller bildliga förslag för att visa en sanning. Det är väl möjligtvis därför jag upplever och förstår mina dikter på en djupare nivå än mina anteckningar. Ett buddhistiskt välkänd uttryck, ursprungligen från den zenbuddhistiska skriften *Lankavatara sutra*, förklarar att om man tittar på fingret som pekar mot månen ser man inte månen. (Porter 2012) På samma sätt är språket ett finger som pekar mot verkligheten.

Capra beskriver hur den rationella - då skilt från den intuitiva - kunskapen har rötter i erfarenheter och ett intellekt som kategoriserar, sätter saker i kontrast och hittar likheter. Detta skapar kunskap bestående av intellektuella skillnader som bara existerar i förhållande till varandra. Kunskapen skapar ett språk där tingen abstraheras till den egenskap som definierar dess motsats, ett system av abstrakta begrepp och symboler. (Capra 1975, s. 27) Dualismen som skapats kan missleda vår verklighetsuppfattning i många situationer, varav en är det bildliga avbildandet. Istället för att använda den inlärd vetskapen om hur något ser ut måste konstnären se verkligheten ofiltrerat. Det språket vi talar, tänker och skriver med är lika bristfälligt som måleriets språk. "Då vi tänker på världen står inför samma slags problem som kartritaren som försöker täcka Jordens krökta yta med en följd plana kartor" (ibid. s. 27) - enligt Capra kan man bara ge en ungefärlig framställning av verkligheten, vilket gör språket som används begränsat.

Att se och att veta

Den intuitiva kunskapen är svårdefinierad, kanske beskrivs den bäst som skrattet som kommer innan man förstått skämtet. De österländska mystikerna har sedan länge insisterat på att den yttersta verkligheten inte kan utforskas genom bevisbar kunskap eller resonemang, eftersom begreppen som används skapats ur intellektet, utan att den måste utforskas genom en icke-verbal verklighetsupplevelse.

Att se utan att veta, förstå utan att veta vad man förstår, inte veta att man vet.

Företeelser som kan liknas vid vad som helst, njutas av utan anledning. Företeelser som alltid grundar sig i förnimmelsen, som slingrar sig likt en flod ut i blodet och fram till färgen på en duk, eller pennan på ett papper. Ett språk som imiterar, minns, och har förmågan att röra sig i tiden. Så fort det blir praxis är jag tyglad till ett hantverk, en databas av erfarenheter och tekniker, i skrivandet liksom i måleriet. Jag tror att det sker en kommunikation mellan det ordlösa och praktiken, och konsten är resultatet.

Källförteckning

Ahlgren, Mats. 2007. *Måleriets Poetik*. Ny, rev. uppl. Göteborg: Mats Ahlgren.

Capra, Fritjof. 1975. *Fysikens Tao*. 2. uppl. Göteborg: Bokförlaget Korpen.

Petersen, Anne Ring och Feuk, Douglas. 2000. *Ola Billgren Måleri*. Malmö: Bra Böcker.

Porter, Bill (Red Pine). 2012. *From 'The Lankavatara Sutra'*. <https://www.mountainrecord.org/teachings/from-the-lankavatara-sutra/> (Hämtad 2022-12-06).